

Національна музична академія України ім. П.Чайковського. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Збірник наукових праць. Випуск 20. – Київ, 2002 – С. 164.

24. Чорний Д.М. Вплив газет на формування нового обличчя міст України початку ХХ ст. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2002 – №536-Х, 2002 – С. 71-72.

25. Балуев Б.П. Споры о судьбах России. Н.Я.Данилевский и его книга «Россия и Европа». – Тверь, 2001 – С. 7-8.

26. Г. М-овъ. Городские периодические издания // Известия Киевской Городской Думы. – 1914 – №9 – сентябрь – С. 67.

Кравченко А.

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 1917 – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

У практиці наукового пошуку щодо впровадження нових форм і методів освіти, розробки шляхів модернізації системи освіти доцільно було б звернутись до історичного досвіду реформування освітньої галузі в Україні. Проблем реформування освіти у 1917 – початку 1930-х років торкаються у своїх дослідженнях такі науковці як Агафонова Н., Дроб'язко П., Зайченко І., Липинський В., Ротар Н., Собчинська М., Ступарик Б., Філоненко С., Яблонський В. та ін. [1]. Однак більшість з них приділяють увагу окремим періодам реформування української освітньої системи, виділяючи 1917-1920 рр. та 1920-початок 1930-х рр. як окремі періоди, що є цілком виправданим з історичної точки зору. Однак першому етапу приділено значно більше уваги, в той час як проблеми реформування освіти у 1920-початку 1930-х рр. висвітлені більш детально у дослідженнях радянського періоду. Ми ж прагнемо показати поступовість у реформуванні системи освіти в Україні, виділити особливості цієї системи та показати її відособленість від освітньої системи Росії.

Освітня система царської Росії була досить складною. В мережі початкових і середніх навчальних закладів існували вищі і нижчі початкові школи, недільні школи, церковно-приходські школи та школи грамотності, прогімназії та гімназії, реальні училища. За складом учнів вони могли бути хлоп'ячими, дівочими або мішаними, а за коштом утримання державними, церковними, земськими, міськими, приватними. В цій освітній системі не існувало стабільності, єдності, упорядкованості. Вища, середня і початкова освіта підпорядковувались різним відомствам, які часто не могли знайти порозуміння між собою. Навчальні програми цих шкіл часто не співпадали, а тому важко було досягти наступності в освіті. Подальший розвиток суспільства та економічний і науковий прогрес вимагали від уряду реформування освітньої системи в державі, запровадження загального початкового навчання.

З перших днів революції 1917 р. український народ взявся за створення української школи. Українська Центральна Рада, коли в уряді Української Народної Республіки посаду Генерального секретаря освіти займав І. Стешенко, розпочала розробку “Проекту єдиної школи” яким передбачалася нова система шкільної освіти України. За часи гетьманської влади робота над розробкою проекту припинилась. Директорія поставила за мету вдосконалення і затвердження проекту єдиної школи України і, переїжджаючи з одного українського міста до іншого, продовжувало працювати над проектом.

Взагалі, за даними С.Сірополка, в комісії по розробці проекту працювало в різний час 150 осіб, а на останньому етапі розробки до складу комісії, крім її керівника П. Холодного входили 14 наддніпрянців і 14 галичан. Комісія працювала в дуже важких умовах, в надто прискореному темпі, засідаючи іноді по п'ять-шість годин без перерви іноді двічі на день [2]. Нарешті, перебуваючи у Кам'янці-Подільському, міністерська комісія на чолі з П. Холодним завершила розробку цього документа. Це був перший в історії українського шкільництва документ, розроблений колективною думкою найдосвідченіших педагогів Східної і Західної України, що також враховував передові ідеї європейської педагогічної науки. За свідченням С.Сірополка, підготовлений проект був виданий у Кам'янці-Подільському за кошти міністерства під назвою “Проект єдиної школи на Україні. Книга I. Основна школа” (у 1919 р.) обсягом 172 сторінки. За програмою єдиної школи у 1919 р. навчання проводилось у школах Поділля [3]. За висновком Т. Беднаржової, остаточне редагування проекту здійснив П. Холодний, а вступну статтю написав С.Сірополко, та під час окупації більшовиками Кам'янця-Подільського майже весь тираж “Проекту єдиної школи на Україні” дістався “советській” владі, яка, не маючи своїх програм, використала програми окремих предметів проєктованої основної школи, розіслала зібрані примірники “Проекту...” в школи України, не назвавши його авторів і наказала вчителям тимчасово використовувати ці програми [4].

Проект містив три розділи. Розділ I – “Загальна частина” – розкривав загальні принципи нової єдиної загальноосвітньої школи в Україні. Школа мала бути загальнодоступною, надавати освіту дітям всіх верств населення. “Єдиною школою ми будемо називати нормальну з педагогічного боку школу, через яку повинні проходити всі діти даної Держави... Головний момент соціального значення полягає в тім, що школа обслуговуватиме все громадянство: діти різних шарів населення однаково проходять її незалежно від соціального і всякого іншого становища їх батьків” [5]. В основу виховних принципів нової школи були покладені національні засади.

Розділ II – “Роль науки, релігії, мистецтва, рухання та розвинення громадського чуття у виховальній школі” передбачав, що в новій школі виховання “вестиметься через науку, релігію, мистецтво та гімнастичні вправи (руханку)”, але стосовно навчання Закону Божого в школі пропонувалось зробити цей предмет обов'язковим для школи, але необов'язковим для учнів [6].

Розділ III вміщував сітку годин, програми, пояснення до програм та методи навчання шкільних дисциплін.

Отже цей проект становив основу створення нової системи освіти в Україні, за яким створювалась єдина загальноосвітня українська національна школа, що поєднувала початкову і середню освіту. Він, зокрема, передбачав: “Для всіх дітей громадян УНР встановлюється загальноосвітня єдина школа в складі 12 класів: основна школа (1-8-й кл.) й колегія (9-12-й кл.). Останні чотири класи (колегія) мали такі варіанти: гуманітарний, реальний, економічний і дівочий” [7]. Основна школа, в свою чергу, складалась з двох ступенів – молодшої основної школи з терміном навчання чотири роки та старшої школи, теж з чотирирічним терміном навчання. Колегія відігравала роль старших класів. Основна школа в сукупності з колегією утворювали єдину школу, обов'язкову для всіх дітей. Кожен ступінь єдиної школи, за проектом, повинен був мати бібліотеку (окрему для вчителів), шкільний город і господарство. Проект розглядав і проблему створення підручників, навчальних посібників, дидактичних матеріалів, які б відповідали духу національної школи і освіти. Сам “Проект...” ввібрав в себе передові педагогічні ідеї цілого покоління

українських учителів, що боролись за створення української національної школи та став відгомном нових педагогічних течій, що після першої світової війни з'явилися в Західній Європі. За свідченням С.Сірополка, за "Проектом єдиної школи на Україні" у 1919 р. здійснювалося навчання в школах Поділля [8].

Зі встановленням в Україні радянської влади, український проект єдиної школи не дістав владної підтримки, але сама ідея єдиної школи переросла в ідею єдиної трудової школи. Утворювалась комісія для розробки відповідного проекту, до якої ввійшли і деякі українські педагоги, що свого часу працювали над українським проектом єдиної школи, а тому використовували деякі концептуальні ідеї попереднього українського проекту.

З початку 1920 р. більшовицька влада України приступила до створення своєї системи освіти. 15 червня 1920 року вийшла "Постанова про проведення в життя 7 річної Єдиної Трудової Школи" [9]. Однак схема української системи освіти в той час значно відрізнялась від російської. Творцем української системи був тодішній народній комісар освіти Г.Гринько. Розроблена ним схему освіти була розглянута на Всеукраїнській нараді завідувачів губерніальних відділів народної освіти 25 березня 1920 р., а потім ухвалена на Всеукраїнській нараді в справі освіти в серпні 1920 р. [10].

В той час, як в основу освітньої системи Росії було покладено єдину трудову школу, в основу освітньої системи України становило соціальне виховання: збирання дітей, їх захист і охорона. Керівники Наркомпросу вважали, що в майбутньому школу повинні повністю замінити дитячі будинки, комуни, інтернати. Однак у 1922-1923 рр. Наркомпрос відмовився від своїх тверджень та став на шлях розвитку школи як головної ланки освіти [11].

Схема шкільної освіти за проектом Г. Гринька передбачала:

- дошкільне соціальне виховання для дітей віком від 4 до 8 років;
- соціальне шкільне виховання, яке виконувала трудова семирічна школа, де навчались діти віком від 8 до 15 років;
- професійну освіту, яка включала в себе професійну школу (2-3 роки навчання), технікум (3 роки навчання), інститут (4 роки), академію (2 роки).

Професійна освіта розподілялася відповідно до галузей господарства на такі вертикалі: індустріальну, агрономічну, соціально-економічну, педагогічну і т. д. Деякі вертикалі не мали власних професійних шкіл (вертикалі – мистецька, наукова й педагогічна), а деякі не мали технікумів (наукова, педагогічна, соціально-економічна й медична).

В порівнянні з російською системою, українська шкільна система відрізнялася тим, що українська система зовсім виключила з своєї схеми університети, які перестали існувати як типи вищих учбових закладів у 1921 р., однак залишалась так звана наукову вертикаль, куди повинні були увійти інститути та академії теоретичного знання.

Крім того, єдина трудова школа в радянській Росії була дев'ятирічна, тоді як трудова школа в радянській Україні була семирічна. Два роки професійної школи в Україні відповідали двом останнім рокам єдиної трудової школи в російській системі. Технікуми в Росії були вищими школами, тоді як за схемою України технікум був підготовчою школою до інституту, що належав до категорії вищої школи. Але обидві ці системи були пронизані однією метою – через школу до соціалізму, – та одним основним принципом – державна монополія в освітній справі.

У 1921 р. у журналі "Шлях освіти" тодішній заступник народного комісара освіти УРСР Я. Ряппо запропонував зміни до системи народної освіти, які і були впроваджені у життя. Перетворення полягали у тому, що за системою 1920 р. технікум ставив своїм

завданням підготувати до інституту, або отримати кваліфікацію майстра і спеціаліста вузької кваліфікації. За новою ж системою інститут і технікум були визнані рівноправними у наданні освіти з тією різницею, що технікум мав своїм завданням підготувати інженера вузької спеціалізації, а інститут – спеціаліста-адміністратора та організатора. Змінено структуру вертикалей, протяжність курсу, стаж тощо [12].

З приводу шкільної системи радянської України ще 1920 р. розпочалася дискусія на різних нарадах представників обох народних комісаріатів освіти у Москві. Оборонці російської освітньої системи доводили, що українська система перекидає виховання юнацтва до 17-літнього віку, будуючи трудову школу не на засадах загальноосвітньої, а професійної школи. Оборонці української шкільної системи відстоювали систему Я. Ряппа, посилаючись на потребу відбудови народного господарства, що вимагає підготовки кадрів кваліфікованих робітників, а також фахівців вищої кваліфікації.

Згодом питання про погодження цих двох систем вийшло поза межі кабінетів як російського, так і українського народного комісаріату освіти. Незадоволення висловили група студентів, що переводилася з одної республіки в другу, та невелика кількість інженерів, що закінчили на Україні технікуми, а на роботу поїхали до Росії і потрапили там у скрутний стан. На протязі 6 років українці визнавали свою систему єдино правильною і російську невірною, а російський НКО визнав, що система російської освіти є найбільш раціональною і вимагав впровадження саме цієї системи на всій території СРСР.

Хоч по суті українська система стояла на нижчому рівні з точки зору наукової педагогіки, ніж російська система, все ж таки існування двох систем народної освіти свідчило про незалежність Народного комісаріату освіти радянської України від уряду радянської Росії. Але уряд Росії рішуче змінює свою тактику щодо республік і послідовно перебирає до своїх рук найповажніші функції державного життя окремих республік Союзу.

У квітні 1927 р. відбулася нарада наркомів автономних і союзних республік яка перетворилася в нараду наркомів освіти і поставила питання про уніфікацію системи освіти в Російській федерації.

Щоб не викликати зайвих незадоволень з боку українських національних кіл, уряд радянської Росії вирішив дати М. Скрипнику ініціативу щодо внесення пропозиції про уніфікацію систем народної освіти в СРСР на всесоюзній партійній нараді, яка й відбулася в Москві в кінці квітня 1930 р. М. Скрипник виступив там з доповіддю про основні засади єдиної системи народної освіти, які й звів приблизно до тих засад, що покладено в основу системи радянської Росії.

25-го серпня 1932 р. постановою ЦК ВКП(б) була затверджена низка резолюцій, винесених Всесоюзною партійною нарадою. Згідно з цією постановою семирічні школи в Україні повинні були перетворитися на десятирічні шляхом утворення третього концентру. Таким чином 1-4 класи складали початкову школу і навчання тут було загальнообов'язковим, 5-7 класи становили неповну середню школу, 8-10 класи – повну середню школу. Після 7-го класу дозволявся вступ до професійних шкіл. Після отримання повної середньої освіти відкривався шлях до вищої школи [13]. Технікуми, які не були перетворені в інститути, мали перейти до категорії середніх шкіл. У 1934 р. відновлювали свою роботу університети на яких покладалось завдання вирішення нових складних проблем культурного будівництва.

Таким чином система освіти в Україні у 1917 – початку 1930-х років не лише була зорблена українськими педагогами та науковцями, а й значно відрізнялась від російської

системи, що якоюсь мірою унезалежнювало освіту в Україні. Українська система освіти базувалась на ідеї створення так званої єдиної школи, що передбачала поступовість освіти на усіх її щаблях і була запропонована ще українськими національними урядами у 1917-1920 рр. Ця система постійно змінювалась та реформувалась. Однак вона не була досконалою і мала певні хиби: занедбання загальної освіти у середній школі, ліквідація університетів, заідеологізованість освіти. Все ж від ліквідації загальноосвітньої середньої школи та університетів більшовицька влада радянської України знов приходить до відновлення цих типів шкіл у своїй освітній системі, однак втрачаючи при цьому самотутню відокремленість від радянської Росії в справі освіти.

Використана література:

1. Агафонова Н. Реформування освітньої галузі в Україні (1917 – 1920) // Рідна школа. – 1998. – № 1. – С. 76-77; Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність. – К.: Видавничий центр «Академія», 1997; Зайченко І. «Проект єдиної школи на Україні» // Шлях освіти. – 1998. – № 4. – С. 39-44; Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті рр. – Донецьк: Рекламно-видавнича агенція при Донецькому державному технічному університеті, 2000; Ротар Н.Ю. Основні напрями реформування гімназійної освіти в Україні у 1917-1920 роках // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 6-7. Історія: Збірник наук праць. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С. 147-162; Собчинська М.М. Реформа школи в Українській Народній Республіці // Наукові праці історичного факультету. – Кам'янець-Подільський, 1995. – Т. 1. – С. 143-158; Ступарик Б. Проект єдиної школи в Україні // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С. 44-46; Філоненко С. М. Історія становлення радянської системи освіти в Українській РСР (1918-1921) // Педагогіка: Республіканський науково-методичний збірник. Випуск 28. – К.: Радянська школа, 1989. – С. 108-114; Яблонський В. До історії освітніх реформ (з історії вищої школи) // Освіта і управління. – 2002, Т. 5. – С. 75-84.
2. Ступарик Б. Проект єдиної школи в Україні // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С. 44.
3. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – Львів, 1937. – С. 159.
4. Беднаржова Т. Степан Сірополко – подвижник українського шкільництва. – Львів: «Вільна Україна», 1998. – С. 69.
5. Проект єдиної школи на Україні. – Книга І. Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919. – С. 3.
6. Проект єдиної школи на Україні. – Книга І. Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919. – С. 9, 16.
7. ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп. 2. – Спр. 116. – Арк. 2.
8. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – Львів, 1937. – С. 158-159.
9. Постанова про проведення в життя 7 річної Єдиної Трудової Школи // Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по народньому комісаріату освіти У.С.Р.Р. Випуск перший. Видання народнього комісаріату освіти. – Харків. – 1920. – С. 31.
10. Сірополко С. Народня освіта на Советській Україні. – Варшава, 1934. – С. 7.
11. Лешенко Н.Н. Развитие системы народного образования в Украинской ССР (1917-1934 гг.) – К., 1969. – С. 13.
12. Скрипник М.О. Система народної освіти // Зільберштейн А., Ястржембський В. Система народної освіти: Збірка. – Х.: ДВУ, 1929. – С. 13.
13. Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Репринтне відтворення видання 1949 р. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1995. – С. 940